

Kiállítás a kairói Egyiptomi Múzeumban a thébai nekropoliszban folyó magyar ásatásokról

Bár különböző publikációkban a kiállított tárgyak közül egyet-egyét sokan láthattak már, egyben most először volt megtekinthető a középbirodalmi szobrocskáktól a kopt osztrakonokig terjedő válogatás a thébai nekropoliszban folyó magyar ásatásokról származó leletekből. A megkapóan naiv, fából készült modellszobrocskák az Első Átmeneti Kor – Középbirodalom idejéből, az írnokepaletta, melyben még ott látjuk a piros, sárga és fekete festékeket, mintha csak most hagyta volna abba munkáját az ókori mester, néhány hétre megidéztek tulajdonosaikat, akiket évezredekkel ezelőtt temettek el a magyar expedíciók által feltárt sírokba.

A helyszín kézenfekvő volt, hisz máshol, mint a kairói Egyiptomi Múzeumban jóval nehezebb lett volna együtt kiállí-

tani a leleteket a tárgyak szállítása és az engedélyeztetés miatt. A múzeum földszinti, időszakos kiállításokat vendégül látó terméhez vezető folyosón a látogató figyelmét elsőként – még a tulajdonképpeni kiállítóterem kívül – a folyosón felállított tárló ragadta meg. Ez a tárló a gamhudi ásatásokat idézte meg, tisztelegve az egyiptomi magyar ásatások kezdetét jelentő, 103 évvel ezelőtti expedíció előtt.

A folyosóról a kiállítóterembe belépő látogató egy a 32-es sír tulajdonosát, Dzsehutimeszt és szüleit ábrázoló szoborhármassal találta magát szembe, mely 1902 óta része az Egyiptomi Múzeum gyűjteményének. Ezen a szobron keresztül fogadta egykoron Dzsehutimesz sírjának látogatóit és az áldozatokat. A kiállítóterem bejáratától egy néhány méter magasan

A Kairói Egyiptomi Múzeum időszaki kiállítóterme a magyar kiállítással.
A terem közepén Dzsehutimesz és szüleinek szoborhármása látható (Mátyus László felvétele)

A halott belső szerveinek megőrzésére készült, mészkőből faragott kanópusz-edény a 22-26. dinasztia közötti időszakból (Kr. e. 9-7. század), a Khokha-domb 1. számú szaff-sírjának másodlagos újrafelhasználásakor készült aknasír-ból (Mátyus László felvétele)

kifeszített hosszú lepel vezette a tekintetet a közepén ülő szoborcsoporthoz, melynek elhelyezése és a bejáratról a szobor háttámlájáig vezető lepel ötletesen idézte fel az eredeti környezetet, a sír hosszanti folyosóját. Dzsehutimesz szobra nyilván azért is került a középpontba, mert épp ez a sír volt az, ahol a kiállításon bemutatott kutatási projektek jó pár évvel ezelőtt kezdetüket vették.

Nem messze Hatsepszt királyné templomától és a Királyok Völgyétől található az el-Khokha domb, ahol Kákósy László immár több mint huszonöt évvel ezelőtt elkezdte feltárni Dzsehutimesz, II. Ramszesz tisztviselőjének a modern jelölés szerint 32-es számot viselő temetkezési helyét. Az ásítás megkezdésekor a sír felépítése nagyrészt ismeretlen volt, az azóta eltelt évek során vált világossá ennek az egykoron monumentális sír-építménynek a szerkezete. A domboldalban valaha kisméretű piramis koronázta meg a síremléket, a sziklába vésett kultuszt szolgáló termekhez több, az újbirodalmi templomokat utánzó kaputoronnyal elválasztott udvaron keresztül lehetett eljutni, a legfelső kultuszeremből pedig egy hosszú folyosó vezet le a mélyen a járószint alatt lévő szarkofághoz. Ehhez a monumentális temetkezési helyhez gazdag sírfelszerelés, kiemelkedő minőségű szobrok tartoztak, melyek közül az ülő hármas szobor mellett több is látható volt a kiállításon.

Dzsehutimesz kiváló állapotban fennmaradt térdelő gránit-szobrán a sírtulajdonos maga előtt Amon-Ré kosfejű, napko-

rongos jelképét tartja, így fejezve ki odaadását az isten iránt, mellette egy kisméretű sztéléartó szobor az egyiptomi szobor-típusok másik jellegzetes példáját mutatta be. A látogatót a kiállítás kurátorai ügyesen terelték a terem belseje felé, egyrészt a még a folyosón kiállított gamhudi ásatásról megemlékező tárlóval, másrészt Dzsehutimesz középpontba állított, méreténél fogva is kiemelkedő szoborhármasával, harmadrészt pedig a közepén elhelyezkedő többi szoborral, melyek méltán kaphatnának helyet a múzeum állandó kiállításán.

A Kairóban 2009. november 6-án megnyílt kiállítás azonban nem pusztán erre az egy sírra koncentrált, hiszen időközben jelentősen kibővült a magyar ásatási terület. Valószínűleg Kákósy sem gondolta 1983-ban, hogy több évtizednyi munka vár az itt dolgozó magyar régészekre.* Kákósy tanítványai, ahogy Török László a kiállítási katalógus bevezetőjében írja, újabb és újabb sírok feltárását kezdték meg. Két közeli sír (TT 184 és TT 59) kutatása 1995–1996-ban kezdődött meg, Bács Tamás pedig a Sheikh abd el-Gurna-i 65-ös számú sír feldolgozásának látott neki. Ez utóbbi sír az Újbirodalom (Kr. e. 1550–1070) végéről, IX. Ramszesz idejéből származik, így a magyar ásatások során kutatott sírokon keresztül a Ramesszida-kori sír-építészetet a kezdetétől a végéig lehet áttekinteni. Gaál Ernő a 61. számú sírban végzett kutatásokat az el-Khokhán, Fábián Zoltán Imre pedig az el-Khokha egy további sírcsoportját dolgozza fel, köztük két középbiradalmi sírt. Ez a két sír tovább tágitotta az időhorizontot, hiszen így egészen a Középbiradalomtól kezdve (Kr. e. 2040–1791) vált lehetővé annak megértése, hogyan alakult át a nyugat-thébai nekropolisznak ez a része. Az utóbbi években a kutatási projekt tovább bővült, mikor Schreiber Gábor vezetésével a 400-as számú, eddig ismeretlen Ramesszida-sírt feltárását kezdték meg a magyar kutatók. Egy-egy újabb sír bevonása a kutatásba nem pusztán több leletet, domborművet, feltárni való területet jelentett, hanem fokozatosan új fénybe állította a korábbi kutatási eredményeket is; apránként lehetővé vált a temetőkörzet fokozatos kialakulásának, átalakításának, újrafelhasználásának rekonstruálása, és betekintést nyerünk a történelmi kontextusba is. A kiállítóterem falán látható arab és angol nyelvű ismertetések a kutatások ezen eredményeiről adtak rövid áttekintést.

A tárlók a teremben körbehaladva időrendi sorrendben mutatták be a válogatást az ásatásokon talált leletekből. Az Első Átmeneti Kor – Középbiradalom idejéből származó edények az el-Khokha déli lejtőjéről kerültek elő igen nagy számban. Az edények egy részében ételmodellek is voltak: ezek helyettesítették a halotti áldozathoz szükséges tényleges élelmiszereket, melyeknek köszönhetően a halott, ha más formában is, de folytatni tudta életét.

Az Újbirodalom elejéről (Kr. e. 1550–1425) maradt fenn a következő tárlókban kiállított két fakoporsó, melyek közül az egyik egy nem mumifikált gyermek holttestét rejtette. Míg a kőszarkofágok általában sokkal jobban vérszéltek át a temetkezések óta eltelt néhány ezer évet, ezek az egyszerűbb és

* Eddig két kötet jelent meg Dzsehutimesz sírjáról: Kákósy L. et al, *The Mortuary Monument of Djehutymes (TT 32)* (Studia Aegyptiaca Series Maior I.1-2), Budapest, 2004 és Schreiber G., *The Mortuary Monument of Djehutymes II. Finds from the New Kingdom to the Twenty-sixth Dynasty* (Studia Aegyptiaca Series Maior II), Budapest, 2008.

olcsóbb kivitelezésű koporsók legtöbbször elpusztultak, így arányában sokkal kevesebb temetkezés maradt fenn a szegényebbek közül.

Hasonlóképpen a korai újbirodalom idejéből származnak a Penré és Szennefer sírjából előkerült kanópusz-edények. A halott belső szerveit tartalmazó edények emberfejű fedele teszi egyedivé ezt a két leletet: Penrénél a kecses vonalvezetéssel festett paróka, Szennefer esetében pedig a finom plasztikai kidolgozás megragadó. A 65-ös számú sír aknáiban talált edények hasonlóképpen megkapóak: formájuk, színük, díszítésük azonban még kevésbé adható vissza egy rövid leírással.

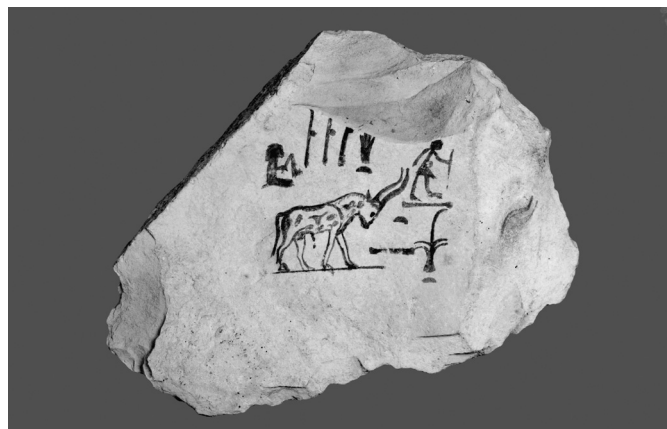
A többi kiállított leletről is elmondható, hogy a kiállítás kurátorai az ismertebb tárgy típusokból is egyedi, figyelemre méltó darabokat mutattak be a látogatóknak. A kanópusz-edények mellett az újbirodalmi temetkezések kötelező kellékei közé tartozott – feltéve, hogy a sírtulajdonos megengedhette magának – a *Halottak Könyve*, amit általában papiruszra írtak fel, ennek számos részlete került elő a feltárt sírokból is. A kiállításon látható, Szennefer nevét viselő darab annyiban tér el a *Halottak Könyve* megszokott változataitól, hogy nem papiruszra, hanem egy a múmiát borító lepelre írták fel a kiválasztott fejezeteket. A 17. dinasztia alatt a királyi temetkezéseken figyelhető meg ez a szokás, ami aztán később magántemetkezéseken is megtalálható, de összességében nem sok ehhez hasonló halotti lepel maradt fenn, mely így töredékessége ellenére is újabb, viszonylag ritka lelet típussal gazdagította a kiállítást.

Már az Újbirodalom utáni időszakból, a Harmadik Átmeneti Kor – Későkor idejéből származó leleteket mutatta be az a tárló, ahol a sírfelszerelések ugyancsak nélkülözhetetlen emlékei: usébtik, szívskarabeuszok, különböző amulettek voltak láthatóak. Az amulettek közül kiemelendők az aranyozott fajanszból készült Hórusz-fiú amulettek és a hasonló technikával készült szárnyas skarabeusz, melyre a szárnyakat hat lyuk segítségével erősítették fel.

A következő tárló újabb néhány száz évet haladva előre a Ptolemaiosz-korból származó kerámiákból mutatott be egy kisebb válogatást. A töredékekből helyreállított edények elegáns növényi díszítése felidézte az egyiptomi kerámiafestészet utolsó fénykorát, a Ptolemaiosz-kort. Ugyancsak ebből az időszakból származik az a vászon amulett is, melyen igen finom vonalvezetéssel Anubiszt örökítette meg az ókori mester (lásd a képet a hátsó borító belső oldalán).

A kiállítás utolsóként a koptokat, illetőleg a kopt írásbeliséget elevenítette fel a 65. számú sírből előkerült osztrakonok segítségével. Az egyik cserépdarab egy görög-kopt glosszáriumot őrzött meg, a többin levelek maradtak fenn a Kr. u. 6–8 századból. A kiállításon látható válogatás így – kezdve az első tárlóban látható középbirodalmi leletekkel, és zárulva a kopt osztrakonokkal – több mint 2500 évet ölelt át.

A terem mérete szűk kereteket szabott a kiállítás tervezőinek és kurátorainak, arra kényszerítve őket, hogy a számtalan leletet igencsak megsűrve állítsák ki. Jó érzékkel kerültek

Osztrakonra készített vázlat. Mészko, 18. dinasztia (Kr. e. 1550–1295), TT 65. 'E' másodlagos temetkezés (Mátyus László felvétele)

azonban el azt a hibát, ami ilyen esetben nem egyszer bekövetkezik, és nem zsúfolták tele a kiállítótermet aránytalanul sok tárggyal, követve az alapelvet: a kevesebb néha több. A végeredmény egy jó arányérzékkel kialakított tárlat lett, s az összehatást tovább erősítette a tárgyak elrendezése, a megvilágítás, a részletes, arab és angol nyelvű magyarázatok. A kiállítás így minden részletében megfelelt annak, amit manapság joggal vár el a látogató. Mindez megkönnyítette a látottak befogadását, a bemutatott tárgyak tanulmányozását, átfogó képet nyújtva a nyugat-thébai előkelősírokban folyó magyar ásatásokról.

Gulyás András

Hungarian Excavations in the Theban Necropolis
A Celebration of 102 Years of Fieldwork in Egypt
Egyiptomi Múzeum, Kairó, 2009. november 6. –
2010. január 15.

Főkurátor: Schreiber Gábor

Kurátorok: Bács A. Tamás, Fábíán I. Zoltán
és Sabah Abdel Razek Saddik

Tudományos tanácsadó: Török László

Felvételek: Mátyus László

Restaurátor: Tóth Gyula és az Egyiptomi Múzeum
(Kairó) restaurátorai

A katalógust Bárd Johanna tervezte

A kiállítást tervezte Vasáros Zsolt, Nagy Zsolt,
Véner Ágnes és Vasáros Ákos
(Narmer Építészeti Stúdió, www.narmer.hu)

A katalógus megrendelhető az ELTE BTK Egyiptológiai
Tanszékétől: egyiptologia@ludens.elte.hu

A fenti ismertető színes felvételekkel megtekinthető
a http://www.piramisok.hu/bejegyzesek-kairoi_kiallitas.html
oldalon.